

НООСФЕРНАЯ КОНЦЕПЦИЯ В. ВЕРНАДСКОГО КАК УСЛОВИЕ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ПРАВОВОТВОРЧЕСТВА

Шефель С. В.

Впервые в научной мысли проблема экологизации правотворчества рассмотрена сквозь призму возможности ее реализации в контексте ноосферной концепции В. Вернадского, которая предоставляет необходимый для осуществления этой процедуры мировоззренческо-методологический аппарат.

Ключевые слова: *ноосферная концепция, экологизация правотворчества, социо-природная коэволюция, гармонизация субъект-объектных правоотношений в экосфере.*

V. VERNADSKY'S NOOSPHERE CONCEPT AS CONDITION FOR ECOLOGIZATION OF LAWMAKING

Shefel S. V.

In the article for the first time in scientific thought problem of ecologization of lawmaking viewed through the prism of opportunity of implementation in the context of V. I. Vernadsky's noosphere concept. This concept provides the necessary ideological and methodological apparatus for realization of this procedure.

Key words: *noosphere concept, ecologization of lawmaking, socio-natural coevolution, harmonization of subject-object legal relationship in the ecosphere.*

УДК 17.02:340

О. А. Стасевська, кандидат філософських наук, доцент

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ МОРАЛІ І ПРАВА: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано наукові дослідження щодо значення моральної і правової регуляції в суспільстві. Авторка намагається, звертаючись до витоків європейської та вітчизняної наукової традиції осмислення взаємозв'язку моралі і права, виявити основні причини їх гармонізації як вагомого чинника становлення демократичного і правового українського суспільства.

Ключові слова: *взаємозалежність моралі і права, плюралізм осмислення взаємодії моралі і права, соціальна регуляція.*

Актуальність проблеми зумовлена тим, що сучасне українське суспільство переживає складний етап розвитку: продовжуються демократичні перебудови, формуються ринкові стосунки, змінюється духовна сфера життя людей, відбуваються зміни в суспільній свідомості. Це спричинило необхідність переосмислення ролі соціальних регуляторів, перш за все моралі і права, які є головними засобами впорядкування людського співіснування.

Мораль і право корелюються. Отже, від їх ефективної взаємодії значною мірою залежать перспектива розбудови держави і суспільства на основі законності і правопорядку, рівень моральної і правової свідомості його членів.

Нині українське суспільство максимально політизовано і прагматизовано, унаслідок чого в суспільній свідомості наочно простежуються прямо протилежні явища: з одного боку – практично знецінився потенціал моральних норм як регулятора стосунків, а з другого – усе більше виявляє себе прагнення людей моральних цінностей, відновлення розмежування добра і зла. Триває болісний процес «переоцінювання цінностей», формування нових моральних ідеалів, які б відповідали сучасному рівню розвитку суспільних відносин. У таких реаліях постають питання з'ясування причин означених тенденцій та визначення шляхів їх подолання.

Дослідження складної проблеми взаємозалежності моралі і права безумовно є актуальним. Утім у суспільстві відсутнє адекватне розуміння того, що саме мораль і право у взаємозв'язку постають рушійною силою позитивних, демократичних змін. Авторка статті акцентує лише на одному аспекті взаємодії моралі і права – позитивному впливі цих феноменів один на одного, хоча термін «взаємозалежність» передбачає також їх протистояння та конфлікт. У дослідженій літературі підкреслюються спорідненість нормативно-регулятивної функції моралі і права, наявність спільних категорій, подібність характеристик та закономірностей розвитку.

З огляду на наведене *метою* статті є виявлення основних проблем взаємодії моралі і права як однопорядкових феноменів соціальної організації на основі спільності їх регулятивної функції в контексті сучасного розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. В історії філософської думки проблема взаємодії моралі і права не є новою, вона постійно потрапляла в коло наукового дослідження, про що свідчить філософська спадщина. Оцінювання моралі і права, їх регулятивної ролі в суспільстві певною мірою представлено в працях Сократа, К. Гельвеція, П. Гольбаха, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, І. Фіхте, І. Бенґама; вона ґрунтовно досліджувалася відомими правознавцями і філософами І. Ільїним, В. Соловйовим, М. Бердяєвим, Л. Петражицьким, П. Новгородцевим, Б. Кістяківським (їм належить визначення права як «мінімуму

моральності») та ін. Однак проблема взаємодії моралі і права залишається недостатньо опрацьованою з погляду на аналізування українських реалій сьогодення.

У традиційно-патріархальній філософській думці право розглядалось як частина етики, але в Новий час відбулося їх розмежування та усвідомлення як специфічних регуляторів людської поведінки [1, с. 98–99]. Основоположником нової європейської традиції осмислення питання взаємодії моралі і права є І. Кант, відомий як автор нетрадиційної, суворої і безкомпромісної етики: він створив систему моральних категорій, які відбивають заборони, норми та цінності моралі; сформулював головний моральний закон – «категоричний імператив»; обґрунтував автономію моралі тощо. Водночас філософ у деяких своїх працях («Про уявне право говорити неправду», «Антропологія з прагматичної точки зору», «Лекції з етики» та ін.) наполягав на взаємодоповненості моралі і права, їх тісній взаємодії. Кантівські філософсько-етичні «новації» дали можливість по-новому інтерпретувати зв'язок цих важливих регуляторів людського життя, продемонструвати їх єдність на основі принципової різниці між ними.

Відмежування права і моралі Кант пояснює в роботі «Критика практичного розуму», в якій указує межу між моральністю і легальністю людських вчинків: моральність базується на суб'єктивній повазі до морального закону як єдиної засади людського вчинку, легальність – на об'єктивному дотриманні вимог морального закону. Утім підґрунтям легального вчинку є не внутрішня повага до моралі, а дещо інше: прагнення щастя, користь, страх перед покаранням тощо. Це положення і є головним у розділенні сфери моралі і сфери права: право регулює лише сферу міжлюдських стосунків, не торкаючись внутрішнього духовного світу людини, її ставлення до самої себе.

Співвідношення між двома регуляторами практичного життя Кант продемонстрував таким чином: 1) право, яке відбите в юридичному законі, є встановленням нижчої межі моралі, морального закону, є мінімумом моральності, рівної для всього суспільства (обмеженого в часі і просторі); 2) право спрямоване на забезпечення виконання в суспільстві вимог моралі; 3) право передбачає прямий і непрямий примус, тоді як вимоги моралі передбачають вільне та усвідомлене виконання.

Ключем до розуміння взаємозв'язку моралі і права є поняття «свобода». Людина схильна до необмеженої свободи, що призводить до постійного протистояння між окремими членами суспільства, до певного розладу в ньому. Кант зазначає, що єдиною будовою, здатною загальмувати свавілля, є право. За Кантом, право обмежує свободу заради її ж утвердження та збереження [2, с. 28]; воно породжується вимогою індивідуальної свободи і суспільного доб-

роботу та порядку, які за своєю сутністю є моральними. Кантівський категоричний імператив моральності: «вчиняй відповідно до такої максими, керуючись якою ти в той же час міг побажати, аби вона стала всезагальним законом» – має чітку правову спрямованість, оскільки правова організація суспільства реально сприяє втіленню у сферу практичних відносин категоричного імперативу [3, с. 483]. Право, як і мораль, базується на понятті «свобода», отже, воно має спиратися на категоричний імператив права: «загальний правовий закон говорить: вчиняй ззовні так, аби свободне виявлення своєї волі могло бути поєднане із свободою кожного, як це вимагає всезагальний закон» [4, с. 140].

Ідеї взаємозалежності та взаємодоповнюваності моралі і права Кант узяв за основу вчення про державу, поглядів на право як право особистості, а також принципу первинності моралі і права щодо політики.

Право у вченні Канта, безумовно, має моральне обґрунтування, пов'язане з мораллю, однак не розчиняється в ній. Моральні вимоги утверджуються через право і в такий спосіб надають йому духовної значущості. Проте, перебуваючи у тісному зв'язку з мораллю, право, за Кантом, виокремлюється як самостійна автономна реальність. Філософ категорично обстоює принцип пріоритету права, абсолютної юридичної законності.

Кант у своїх працях постійно звертається до питання співвідношення моралі і права. Саму специфіку моралі він виявляє шляхом відокремлення її від права: право стосується лише вчинків, мораль – переконань; законність – дій, етика – якими ці дії повинні бути. Така відокремленість насправді є поєднанням моралі і права через те, що відображає суперечливість людини, її поведінки в суспільстві. Кант зазначає зовнішні основи людської поведінки, якими є юридичні закони і які реалізуються примусово, а також внутрішні спонукання, які впливають із усвідомлення свого морального обов'язку і є моральними законами.

Моральний закон є неодмінним примусом, який пов'язаний із вольовою діяльністю людини. Кант розділяє волю, яка має суто природну основу і залежить від чуттєвого спонукання, і свободу волі, яка не залежить від чуттєвої природи людини і спрямовується тільки розумом. Моральність людини визначається відповідністю її дій свободній волі або практичній свободі. Моральний примус реалізується через категоричний імператив – діяти згідно з моральним обов'язком, який набуває сенсу за умови свободної волі. У кантівській етиці закон розуміється як закон своєї власної волі, яка могла б стати і волею інших; у ній чітко визначено зв'язок між моральним обов'язком і свободою людини: Я повинен, отже, Я можу. Моральний закон в етиці Канта – це самопримус згідно з уявленням про свій обов'язок, значить, це суто внутрішнє законодавство людини.

Звичайну відповідність дії людини вимогам моралі, яка не вмотивована повагою до морального закону і добровільним дотриманням морального обов'язку як найвищої цінності, Кант називає легальністю. Для моралі принципово важливим є мотив як безумовне виконання морального обов'язку із поваги до морального закону. Саме мотиви поведінки, істинність яких виявити складно, а іноді й неможливо, є прямим зіткненням моралі і права, морального і юридичного законів.

Людина живе у світі, в якому існує певне законодавство, уособлене державою і владою, і з цим стикається людина, яка володіє автономією волі. Отже, людина як автономна моральна особистість повинна встановлювати моральні закони та їх реалізовувати, однак у реальному житті вона зустрічається з уже існуючими юридичними законами. Примус завжди передбачається у разі виконання законів, але моральні закони постають як самопримус, а правовий – як зовнішній примус, що обмежує автономію волі. Як писав Кант, відмова від внутрішніх переконань – справа, не гідна людини, але в окремих випадках цього вимагає обов'язок підданого [5, с. 350], тобто встановлені владою юридичні закони. Таким чином, автономія волі, абсолютна цінність морального закону, які Кант так докладно розробляв в етичних працях, практично не враховуються в його правовій теорії.

Обґрунтовуючи вчення про правову державу, Кант намагається узгодити суперечність між автономією волі і примусом держави: кожний відмовляється від своєї зовнішньої свободи, аби знову й одразу ж прийняти цю свободу як член певної спільноти. Фактично розділяються сфери дії законів: юридичний має своїм об'єктом лише зовнішній бік вчинків і до його виконання не домішується етичне; моральний закон – стосується внутрішніх переконань і є виявом власного та усвідомленого вибору морального обов'язку.

Розв'язуючи проблему поєднання моралі і права, Кант стверджував, що вчинок буде правильним, якщо свобода кожного збагатиться із свободою кожного відповідно до всезагального закону. Етика встановлює формальні правила «належного» (без урахування конкретних обставин життя і можливостей людини). Отже, діяти відповідно до чинних у суспільстві юридичних законів, підкорення чинній владі – одна із моральних вимог.

Таким чином, одним із головних висновків кантівського осмислення взаємодії моралі і права є їх принципове розділення, а також їх укоріненість у практичному розумі. Кант доводить, що мораль і право є взаємодоповнюючими і взаємозумовлюючими, встановлюють взаємний попит один до одного: мораль вимагає правової регуляції, а право – моральної [1, с. 188]. Незважаючи на деякі суперечливі моменти аргументації, філософ підкреслював надзвичайну важливість питання взаємодії моралі і права.

Аналогічний підхід до осмислення права на основі його співвідношення з мораллю ми знаходимо в досліджах І. Бентама, І. Фіхте, Гегеля, А. Шопенгауера, С. Соловійова, І. Ільїна, Б. Кістяківського, П. Новгородцева, Л. Петражицького, Е. Гартмана та ін. Так, у філософії Фіхте право розглядається як попередня, завчасна, надзвичайно необхідна стадія морального існування, потреба в якій відпадає із приходом повного панування морального закону. Глибоку зацікавленість питанням взаємодії моралі і права демонструють праці Гегеля: на його думку, мораль і право поєднуються в моральності – сфері практичної реалізації моральних норм та принципів, і не можуть відокремлено один від одного впливати на суспільні стосунки.

Намагання зблизити мораль і право, обґрунтувати моральну природу права міститься в працях відомого російського філософа В. Соловійова, для якого питання співвідношення моралі і права є одним із найважливіших у практичній філософії. Визнаючи відмінності моралі і права, він формулює право як примусову реалізацію мінімального добра і вважає, що без права моральні вимоги важко втілити в реальному житті. Близькість права до моралі Соловійов обґрунтовує на основі невизнання відокремленого існування позитивного і природного права. Традицію не розділяти позитивне і природне право продовжив інший російський філософ І. Ільїн, на основі чого й виводив такі висновки: між моральними і правовими нормами обов'язково існує тісний зв'язок, норми природного права абсолютно узгоджуються з нормами моралі і в такий спосіб право й набуває моральної цінності. Єдність моралі і права як гарантія ефективності моральних вимог і принципів утверджується в працях Л. Петражицького. П. Новгородцев розглядав право в контексті моральної оцінки і вважав, що без моральної підтримки право перетворюється на мертву букву закону і втрачає своє життєве значення.

Утім період другої половини XIX–XX ст. ознаменований становленням і пануванням позитивізму, зокрема юридичного, який приваблює чіткістю формулювань і положень про право, стверджує незалежність і автономність правознавства (перш за все від філософії). У межах позитивістського підходу акцентуються владний аспект права, ставлення до нього як до репресивного інструменту. Право необхідно розуміти виключно як «позитивне право», а правова норма постає фундаментальною нормою соціальної реальності і відносно неї інші соціальні норми виконують другорядну роль. Головне, аби норма права (закон) відповідала формальному критерію – норма повинна виходити від повноважного органу чи особи. Формально коректний закон, установлений законодавцем, не може бути несправедливим, отже, є обов'язковим для виконання і морально індиферентним.

Позитивістське тлумачення права як суто формального явища відривало його від моралі, робило ціннісно нейтральним, ототожнювало із чинним

у суспільстві законодавством, не припускало ніякої моральної оцінки прийнятого законодавцем закону.

Спроба викрити догматизм позитивістських поглядів була зроблена відомим вітчизняним науковцем Б. Кістяківським, який відстоював етичну інтерпретацію права: етична природа права виявляється через втілені в ньому ідеї свободи та справедливості. Істинна сутність права має етичну основу, незважаючи на те що окремі чинні закони не відповідають моральним вимогам. На його думку, право є цементуючою основою буття суспільства, суворий правовий порядок необхідний суспільству для реалізації моральних цілей, а підкорення і виконання чинних у суспільстві норм є моральним покликанням людини. Кістяківський вважав для себе головним завданням прийти до цілісного знання про право через синтезування моралі і права, через дослідження права як багатогранного культурного феномену. Неприйняття догматичного методу юридичного позитивізму в осягненні сутності права, прихильність до методологічного плюралізму сприяли утвердженню в поглядах Кістяківського інтегративного підходу до осмислення проблеми взаємодії моралі і права. Його звернення до етичного інтерпретування права повністю відповідало традиціям вітчизняної філософсько-етичної думки.

У вітчизняній науці радянської доби ця проблема активно досліджувалась (напр.: Гурвич Г. С. Нравственность и право / Г. С. Гурвич. – М., 1924; Карева М. П. Право и нравственность в социалистическом обществе / М. П. Карева. – М., 1951; Якуба Е. А. Право и нравственность как регуляторы общественных отношений / Е. А. Якуба. – Харьков, 1970; Лукашева Е. А. Право, мораль, личность / Е. А. Лукашева. – М., 1986), але з позицій нормативізму і згідно з ідеологічними стереотипами, принципами класовості та партійності. Монопольне панування нормативізму унеможливлювало природничонауковий тип осмислення проблеми морального підґрунтя правової регуляції суспільного життя.

Прагнення відокремити право від моралі спостерігалось і в наукових дослідях другої половини ХХ ст., хоча прихильники позитивістського вчення в цей час уже припускають факт впливу моралі на розвиток права. Зокрема, Г. Л. А. Харт намагався знайти компроміс між підходами юридичного позитивізму та натуралізму в їх осмисленні взаємодії моралі і права.

Подальше осмислення проблеми взаємодії моралі і права в ХХ ст. відбувалося в межах сформованих підходів до розуміння права: природничонауковий, нормативний та багатоаспектний (інтегративний). У кожному із них присутній моральний вимір права, але природничонауковий наполегливо наголошував на існуванні суттєвих зв'язків між правом і мораллю. Плюралізм у праворозумінні зумовлює наявність різних підходів до осягнення взаємодії моралі і права.

Навіть короткий історичний екскурс дозволяє усвідомити глибину, складність і надзвичайну важливість названої проблеми, визнати її як таку, що розв'язується тільки на стику етики, філософії права і теорії права. Важко знайти таку значущу та водночас таку складну проблему, як з'ясування моральної складової права в усіх його виявах.

Вивчення історії питання та світового досвіду розвитку дало змогу виявити таку закономірність: питання зв'язку моралі і права актуалізуються в перехідні періоди історичного розвитку, зверненість до моральних основ права зростає в часи поглиблення демократизації суспільного життя, розбудови правової держави, що й відбувається нині в Україні. Отже, для сучасного українського суспільства актуальним є осягнення взаємодії моралі і права, проте цей процес ускладнюється загостренням протистояння юридичного позитивізму та природничонаукового підходу до розуміння проблеми. Демократизація українського суспільства, формування правової держави, розбудова громадянського суспільства вимагають не тільки проведення відповідних реформ, а й зміни стереотипів мислення, світогляду, уявлень про вищі цінності людства.

Сучасному українському суспільству необхідне становлення гуманістичної та антропоцентричної правової доктрини, формування нового правового мислення, яке має ґрунтуватися на гуманістичних цінностях, відмові від репресивного та механістичного мислення, що перестало відповідати реаліям сьогодення і гальмує поступ. Притаманний нашому суспільству нормативістсько-легістський підхід єдиною умовою реалізації гуманістичних принципів визнає встановлення правового порядку, водночас ігнорує моральні моменти у розумінні права. Нормативістсько-позитивістський підхід до проблеми взаємозв'язку, взаємозалежності моралі і права по суті утверджує державоцентризм і не сприяє реалізації принципу людиноцентризму.

У сучасній науковій літературі здебільшого звертаються до історико-правового, соціально-філософського аспектів проблеми зв'язку моралі і права: увага приділяється відмінностям між мораллю і правом, їх протиставленню і дуже мало акцентується питання їх спорідненості та виявлення спільних рис. У правознавстві, як правило, поширений прикладний підхід до взаємодії моралі і права, зокрема, значна увага приділяється аналізуванню чинного законодавства з погляду моральності. Праці таких учених, як Ю. Агешин, С. Алексєєв, Р. Апресян, Л. Батієв, В. Бачинин, В. Букресєв, В. Графський, А. Гусєйнов, О. Лукашова, С. Максимов, І. Римська, А. Семітко, С. Сливка, Е. Соловійов, І. Хрімлі та ін., демонструють різноаспектність та багатогранність співвідношення моралі і права.

Дослідження цієї проблеми постає як актуальний напрям сучасної теоретичної і прикладної етики. Проте сьогодні практично відсутні монографічні

праці, присвячені етичному аналізуванню проблеми взаємодії та взаємодоповненості моралі і права в сучасному українському суспільстві, що не сприяє всебічному її осмисленню згідно із запитами соціокультурної нормативної системи українського суспільства.

Дискусія між прихильниками тлумачення права з вузьконормативних позицій і прибічниками більш «широкого» його тлумачення призвела до виникнення інтегративної концепції розуміння права. Ми стоїмо на позиції, згідно з якою природничонауковий підхід найбільш повно обґрунтовує необхідність відповідності права моральним настановам. У сучасній українській науковій думці поширюється тенденція до відходу від розуміння права виключно як результату волевиявлення законодавця, що зумовлено суспільно-політичними змінами в українському суспільстві, а також намітилися нові підходи до осмислення природного права, що стає підставою для нового бачення характеру взаємодії моралі і права. Здійснене аналізування значного обсягу наукового доробку, перш за все фундаментальних філософсько-етичних праць, дозволило авторці зробити певні узагальнення.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства нагальним завданням стає аналізування феномену моралі, що зумовлено багатьма причинами. Глобалізаційні процеси у світі вимагають досягнення базового консенсусу щодо моральних цінностей, спрямовують людство до випрацювання універсальної моралі як одного із визначальних чинників подальшого розвитку світової спільноти. У контексті змін духовного життя, що відбуваються в усьому світі в руслі гуманізації і демократизації, переосмислюються основні моральні цінності і принципи, а також їх вплив на всі сфери життя, у тому числі на право.

Українське суспільство для розв'язання гострих соціальних проблем повинно спиратися на моральні принципи, оскільки мораль сприяє регулюванню і вдосконаленню суспільних відносин, вирішенню суспільних конфліктів. Незважаючи на низький рівень моральності, відсутність загальновизнаної системи моральних цінностей, ефективне оздоровлення і гармонізація суспільства можливі тільки за умов дотримання моральних настанов.

Українське суспільство являє собою розвинену правову систему, в якій проголошені і конституційно закріплені права і свободи людини, проте фактом залишається низький рівень правової культури, що і стає підставою для оцінювання права як етичного явища. Сучасний погляд на право визнає його цінністю, явищем реальної дійсності, єдністю суб'єктивного і об'єктивного, духовного і практичного. Взаємодія моралі і права сприяє безпосередньому розумінню необхідності збільшення моральної складової свідомості людини в її правостосунках з іншими членами суспільства. Послідовність реформ

українського суспільства, у тому числі правових, вимагає посилення моральної складової суспільної свідомості, визнання значущості оптимального поєднання моралі і права для поступу суспільства. Рівень моральності українського суспільства залежить від повноти дотримання правових норм і соціальної спрямованості моральних норм та принципів.

Вплив моралі на право сприяє зміцненню суспільного порядку і підвищує його якісні характеристики. Мораль через внутрішнє осмислення обов'язку спонукає до відповідних дій і відповідальності особи за свої вчинки та наміри і в такий спосіб коректує правову поведінку, засуджуючи протиправні дії. Правові норми, у свою чергу, виконують функцію захисту моральних норм через законодавчо закріплені санкції, підтримують домінуючу в суспільстві мораль, утверджуючи справедливість. Таким чином, фактично існує взаємопідтримка моралі і права: право укорінює мораль в суспільстві, водночас під впливом морального чинника розширюється моральна основа права, зростає його авторитет, посилюється його роль як соціального регулятора суспільних відносин.

Вплив моралі на право (і це можна історично простежити) визначає вдосконалення права і наближення його до ідеалу, пропонуючи нові завдання і цілі для законодавчої діяльності. Правотворчу діяльність сьогодні необхідно розглядати не тільки як технічний, а й як соціальний процес, адже її однобічне розуміння призводить до того, що чинні закони не завжди відповідають моральним критеріям.

Взаємозалежність моралі і права визначається не тільки моральними засадами законодавства, а також моральними вимогами, які висуваються до осіб, що здійснюють правотворчу і правозастосовну діяльність. Недостатньо ухвалити правильні, «моральні» закони, необхідно забезпечити їх правильну реалізацію, отже, зростає значення моральної культури правозастосовця. До засобів підвищення моральної культури правника можна віднести: 1) прийняття нових і вдосконалення чинних професійних етичних кодексів; 2) суттєвий перегляд навчальних програм з підготовки майбутніх правників з огляду на їх спрямованість на формування морально-юридичного світогляду на основі таких базових моральних цінностей, як честь, гідність, совість, свобода, рівність, справедливість, повага до людини тощо.

Аналізування правознавчих, філософсько-правових, філософсько-етичних досліджень щодо осмислення проблеми взаємодії моралі і права дозволяє зробити такі **висновки**. Осмислення проблеми взаємодії та взаємозалежності моралі і права постає як завдання багатоаспектне і міждисциплінарне, вирішення якого вбачається можливим лише спільними зусиллями етики, філософії права і правознавства. Перебудови в українському суспільстві вимагають зростання ролі і значення права, що уможливиться через зміцнення його

морального фундаменту. Спроба відірвати право від моралі або обмежено тлумачити їх взаємозалежність обов'язково призводить до неефективності функціонування всього соціального організму. Для сучасного українського суспільства це означає гальмування реформаційних процесів. Тільки через визнання ціннісного аспекту буття права можна повно і якісно виявити взаємозалежність моральної і правової регуляції суспільного життя. Нагальною необхідністю для сучасного етапу розвитку українського суспільства є не просто визнання взаємозалежності моралі і права, а й утворення єдиної морально-правової системи розв'язання всіх соціальних проблем. Посилення взаємозв'язку моралі і права як позитивного взаємного впливу, однонаправленості їх дій постає сьогодні вагомим чинником підвищення ефективності соціальної регуляції громадянського суспільства в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кушаков Ю. Філософія права І. Канта і сучасність / Ю. Кушаков // Філософ. думка. – 2005. – № 1.
2. Кант И. Об изначально злом в человеческой природе / И. Кант // Соч. : в 6 т. – М., 1965. – Т. 4, ч. 2.
3. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Соч. : в 6 т. – М., 1965. – Т. 4, ч. 1.
4. Кант И. Метафизика нравов в двух частях / И. Кант // Соч. : в 6 т. – М., 1965. – Т. 4, ч. 2.
5. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизики, могущей возникнуть в смысле науки / И. Кант. – М., 1993.
6. Кистяковский Б. А. Государство правовое и социалистическое / Б. А. Кистяковский // Вопр. философии. – 1990. – № 6. – С. 141–159.
7. Соловьев Э. Ю. Кант И.: взаимодействие морали и права / Э. Ю. Соловьев. – М., 1992.
8. Туманов А. А. О способе обоснования Кантом своеобразия права и правовой свободы / А. А. Туманов // Вестн. МГТУ. – 2006. – Т. 9, № 1. – С. 569–572.
9. Прибыткова Е. «Минимальное содержание естественного права» (Проект сближения юснатурализма и юридического позитивизма Герберта Л. А. Харта) / Е. Прибыткова // Право Украины. – 2011. – № 1. – С. 236–239.
10. Чикалова Е. С. Взаимодействие морали и права: социально-философский анализ / Е. С. Чикалова // Наука. Религия. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 185–192.

ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ МОРАЛИ И ПРАВА: АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ

Стасевская О. А.

Проанализированы основные научные исследования, посвященные изучению проблемы взаимосвязи морали и права. Автором предпринята попытка, обращаясь

к истокам европейской и отечественной традиции осмысления заявленной проблемы, выявить основные причины гармонизации морали и права как важного фактора становления демократического и правового украинского общества.

Ключевые слова: *взаимодействие морали и права, плюрализм осмысления взаимодействия морали и права, социальная регуляция.*

INTERDEPENDENCE OF MORALITY AND LAW: ACTUALITY OF PROBLEM

Stasevska O. A.

The analysis of scientific researches, devoted the study of problem of intercommunication of morality and law is given in the article. An author is undertake an attempt, speaking to the sources of European and domestic tradition of comprehension of problem, to expose principal reasons of harmonization of morality and law as an important factor of democratization and legal Ukrainian society.

Key words: *co-operation of moral and law, pluralism of comprehension is co-operation of morality and law, social adjusting.*

